

CÂTEVA OBSERVAȚII ZOOARHEOLOGICE CU PRIVIRE LA GROPILE RITUALE DESCOPERITE LA ARCHIUD

DIANA BINDEA

Materialul osteologic ce face obiectul studiului de față provine din satul Archiud (comuna Teaca, județul Bistrița-Năsăud), localitate situată la zona de interferență între Câmpia Transilvaniei și Dealurile Șieului, de-a lungul văii Archiudului.

Ca urmare a unui sondaj efectuat (1964), când au fost descoperite două morminte de incinerare celtice (Protase, 1971, p. 15-16), D. Protase și Șt. Dănilă au început săpăturile arheologice în anii 1965-1966, în punctul Hînsuri. Săpăturile au fost reluate de către Corneliu Gaiu și Gheorghe Marinescu și derulate între anii 1977-1991, fiind descoperită așezarea ce se-ntinde pe o distanță de aproximativ 1 km. de-a lungul văii Archiudului, datată din perioada postromană (sec. IV e.n.). Din așezare au fost cercetate 8 locuințe și șapte gropi menajere; iar pe platoul situat deasupra așezării au fost descoperite, din aceeași perioadă, 156 de gropi, dintre care 18 cu depuneri de schelete umane (unele având depuse alături și schelete de animale). Aproximativ 70% din gropi au pe fund un strat de cenușă provenit din arderea unor materii ușoare*. Vom prezenta selectiv doar acele morminte și gropi în care au fost găsite și oase de animale (în ordinea descoperirii lor).

1. Mormântul nr.3

Lângă craniul uman au fost găsite, împreună cu un cuțit de fier, trei oase de oaie (*Ovis aries*): humerus radius și metacarp, toate stângi, cu epifizele rupte, aflate în conexiune anatomică. Se observă că metacarpul este neepifizat distal, deci animalul a fost sacrificat înainte de a atinge vârsta de 18 luni.

2. Mormântul nr. 9

În groapa de formă circulară, cu fundul acoperit cu un strat subțire de arsură și cenușă, au fost depuse la adâncimi diferite trei schelete umane (bărbat, femeie și copil). La picioarele scheletelor 1 și 2 se afla un schelet de câine, culcat pe partea stângă cu capul spre vest. Lipsește neurocraniul și dentiția maxilarelor superioare. Din mandibula dreaptă lipsește premolarul 4; deoarece alveola dentară este închisă, acest premolar a fost pierdut în timpul vieții. Din membrele posterioare ne-a parvenit doar femurul stâng. Credem că scheletul a fost depus în întregime în pământ. Apreciem că a fost ucis în jurul vârstei de 1,5-2 ani, limitele de osificare proximală și distală fiind vizibile. Dimensiunile și valoarea medie aproximativă (tabel 1) a taliei de 587,11 mm. (*Koudelka*) și de 599,56 mm. (*Harcourt*) și a indicelui diafizar, de 7,7 indică un animal de talie și robustețe medie.

3. Mormântul nr. 57

În axul gropii în formă de căldare era așezat un schelet de copil, iar în stânga lui era depus un câine culcat pe partea dreaptă, cu craniul lângă membrele scheletului uman. Neurocraniul animalului era puternic fragmentat, la fel și maxilarele superioare. Din pământ a fost recuperat aproape întreg scheletul, mai puțin câteva metapodii și falangele. Radiusurile și cocsalele sunt puternic fragmentate neoferind date metrice. Toate oasele fiind epifizate, câinele atinsese în momentul sacrificiului faza de adult. Media valorilor obținute pentru talie, de 614, 15 mm. (*Koudelka*) și 613,96 mm. (*Harcourt*) arată un animal de talie mare, iar media indicelui diafizar, de 7, 006 indică o robustețe medie (tabel 1).

Tabel nr. 1 Datele metrice (mm) ale câinelui descoperit în morminte (M9 și M57)

	M 9		M57	
	stâng	drept	stâng	drept
MANDIBULĂ	83,3	81,6	70	72
lg. P1-M3	39,3	39	40	39,8
lg. P1-P4	44	44	32	32
lg. M1-M3	24	23	19	18

* Informații de la Corneliu Gaiu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru materialul osteologic pus la dispoziție.

lg. M1	24	23	19	18
lț. M1	8,6	8,5	8,3	8,5
SCAPULĂ				
lg. proc. glenoid	-	-	30,5	-
lg. cav. glenoidă	-	-	25	-
lț. cav. glenoidă	-	-	19,5	-
lț. min. col	-	-	25,3	-
HUMERUS				
lg. max.	-	-	178	176,6
lț. ep. prox.	-	-	31,7	31,6
DAP prox.	-	-	40,3	42,7
lț. min. diaf.	14,8	14	14,2	13,9
DAP diaf.	15,6	14,6	14,6	14,4
lț. ep. dist.	37,7	-	31,6	31,1
DAP dist.	28,5	-	22	25,7
Talia (<i>Koudelka</i>)	-	-	599,86	595,14
Talia (<i>Harcourt</i>)	-	-	584	579,19
I diafizar	-	-	7,97	7,87
RADIUS				
lg. max.	180,8	-	-	-
lț. ep. prox.	20	21,2	-	-
DAP prox.	13,4	12,7	-	-
lț. min. diaf.	13,6	-	-	-
DAP diaf.	9	-	-	-
lț. ep. dist.	27,6	-	-	-
DAP dist.	19	-	-	-
Talia (<i>Koudelka</i>)	582,17	-	-	-
Talia (<i>Harcourt</i>)	594,45	-	-	-
I diafizar	7,52	-	-	-
CUBITUS				
lg. olecranon	30	31	32,8	31,3
lț. min. olecranon	23,6	23,6	23,2	22,8
adânc. peste proc. anconeu	27,5	29,2	26,7	25,7
lț. proc. coronoid	20,5	19,4	17,5	-

COXAL				
lg. cav. acetab	-	26	-	-
FEMUR				
lg. max.	196,7	-	191	-
lț. ep. prox.	43,2	-	-	40,8
Dap prox.	27	-	-	-
diam. cap femural	20,5	-	18,4	18
lț. min. diaf.	15,5	-	13,8	14,5
DAP diaf.	15,6	-	13,7	13,8
lț. ep. dist.	35	-	32,6	-
DAP dist.	39,2	-	35,2	-
Talia (<i>Koudelka</i>)	592,06	-	574,91	-
Talia (<i>Harcourt</i>)	604,67	-	586,78	-
I diafizar	7,88	-	7,22	-
TIBIA				
lg. max.	-	-	221,5	224
lț. ep. prox.	-	-	34,5	34,6
DAP prox.	-	-	37,5	35,5
lț. min. diaf.	-	-	13,4	13,3
DAP diaf.	-	-	12,3	12,3
lț. ep. dist.	-	-	22	23
DAP dist.	-	-	16,4	15,5
Talia (<i>Koudelka</i>)	-	-	646,78	654,08
Talia (<i>Harcourt</i>)	-	-	656,36	663,49
I diafizar	-	-	6,04	5,93
CALCANEU				
lg. max.	-	-	42,8	43
lț. max.	-	-	16	18
ASTRAGAL				
lg. max.	-	-	-	29
lț. max.	-	-	-	18

4. Groapa nr. 11

Groapă în formă de butoi, cu un strat subțire de cenușă și cărbune, conține un singur fragment diafizar de metacarp de la un individ de *Bos taurus* a cărui prezență este probabil accidentală și resturile unui schelet de *Felis domestica* (pisică). Cu siguranță este un schelet incomplet reprezentat în materialul studiat prin: humerus stâng, radius stâng și drept, cubitus drept, femur drept, tibia dreaptă, calcaneu drept și stâng și astragal stâng.

Nici un os lung nu este întreg. Alături de acestea s-au mai găsit 5 fragmente metapodale și câteva așchii neidentificate ca element scheletic.

5. Groapa nr. 24

Materialul descoperit este reprezentat de 3 specii. De la un individ de *Bos taurus* (bovideu) provine un fragment de corn drept, alături de 7 fragmente craniale și un fragment distal de humerus drept (tabel 2). Cornul, de tip brachyceros, provine aparent de la un mascul (diam. bază = 45 mm.; diam. la 5 cm. de la bază = 33 mm.). Cea de-a doua specie prezentă în această groapă este porcul (*Sus scrofa domestica*). Acesta e reprezentat prin mandibule (dreaptă și stângă), maxilare (drept și stâng), dinți izolați, scapulă (dreaptă și stângă), radius (drept și stâng) și cubitus (stâng). Toate aceste oase sunt fragmentare și aparțin aceluiaș individ sacrificat în jurul vârstei de 1 an (premolar 4 în erupție; limita de osificare a scapulelor vizibilă; radiusurile neepifizate proximal). Cea de-a treia specie este *Canis familiaris* (câine), reprezentată de asemenea doar prin câteva resturi: humerus (drept și stâng), femur (stâng) și 2 metacarpe. Toate aceste oase sunt neepifizate distal, deci provin de la un animal mai mic de 8 luni.

Tabel nr. 2 Datele metrice ale bovinelor (mm)

	G 26		G 32		G 129		G 138	
	stâng	drept	stâng	drept	stâng	drept	stâng	drept
COARNE								
diam. mare bază	-	45	-	-	-	-	-	-
MANDIBULĂ								
lg. M1 - M3	-	-	-	-	-	85,5	-	-
lg. M3	-	-	-	-	-	36,4	-	-
HUMERUS								
lț. ep. dist.	-	85	-	-	-	-	-	-
lț. trohlee	-	78	-	-	-	-	-	-
DAP dist.	-	73	-	-	-	-	-	-
METACARP								
lț. ep. prox.	-	-	46	-	-	-	54,2	-
DAP prox.	-	-	29,6	-	-	-	31,8	-
lț. min. diaf.	-	-	-	-	-	-	27,2	-
DAP diaf.	-	-	-	-	-	-	20,4	-
lț. ep. dist.	-	-	51	-	-	-	-	-
DAP dist.	-	-	26,7	-	-	-	-	-
FALANGA I								
lg. max.	-	-	-	-	-	-	54,4	-
lț. ep. prox.	-	-	-	-	-	-	27,8	-
DAP prox.	-	-	-	-	-	-	31	-
lț. min. diaf.	-	-	-	-	-	-	24	-
DAP diaf.	-	-	-	-	-	-	18,2	-
lț. ep. dist.	-	-	-	-	-	-	27,7	-
DAP dist.	-	-	-	-	-	-	19,8	-
CALCANEU								
lț. max.	-	-	-	-	-	-	46	-

6. Groapa nr. 28

Groapă în formă de căldare, cu fundul acoperit cu un strat superficial de cenușă și arsuri. La 0,80 m. era așezat un fragment din membrul posterior stâng al unui câine (femur, tibie, calcaneu) și 4 fragmente costale. Aceste oase provin de la un animal de talie mică (tabel 3), de 380, 47 mm. (*Koudelka*) și 389, 88 mm. (*Harcourt*) și gracil (indicele diafizar $Idf = 5,83$). Vârsta animalului era la sacrificiu de aproximativ 1,5 ani (limitele proximală a tibiei și distală a femurului sunt vizibile).

7. Groapa nr. 32

A fost descoperit un singur metacarp stâng (fragment proximal și fragment distal) provenit de la un bovideu mai mare de 2,5 ani.

8. Groapa nr. 34

Groapă rotundă, cu profil în formă de U și fundul marcat de urme de arsuri, conținea un schelet de câine culcat pe partea stângă, la adâncimea de 0,60 m. Din craniu s-au recuperat doar mandibulele și fragmente din maxilarele superioare. Din scheletul postcefalic lipsesc în totalitate oasele centurilor și falangele; din oasele membrilor numai radiusul, tibia și calcaneul sunt prezente ca perechi. Animalul era un adult de talie medie (tabel 3), de 535, 28 mm. (*Koudelka*) și 548,69 mm. (*Harcourt*), destul de gracil ($Idf = 6,35$).

9. Groapa nr. 36

În această groapă specia *Sus scrofa domesticus* (porc) este prezentă printr-un fragment distal de picior posterior drept. Oasele descoperite (tibie neepifizată distal, calcaneu fragmentat, metatars III neepifizat distal) permit aprecierea că în momentul morții animalul nu atinsese vârsta de 2 ani.

10. Groapa nr. 39

Groapă de formă circulară, cu fundul acoperit de un strat subțire de cenușă și arsură, conținea pe marginea estică, la adâncimea de 0,30 m. un schelet de câine culcat pe partea dreaptă, cu capul orientat spre sud. La 0,70 m. era culcat un al doilea schelet de câine, tot pe partea dreaptă, cu capul orientat spre nord. Considerăm că scheletul nr. 1 era întreg, elementele scheletice absente din materialul studiat trecând probabil neobservate în timpul colectării. Scheletul nr.2 credem că a fost depus parțial în groapă, deoarece cu excepția maxilarelor și a mandibulei nu există nici un element scheletic provenit din partea stângă (probabil au fost depuse intenționat numai membrele drepte anterior și posterior).

Ambele schelete aparțin unor animale adulte și ambele au suferit căderi ale dinților în timpul vieții, având alveolele dentare închise (la primul schelet lipsea P2 inferior drept și carnasiera superioară stângă, iar la al doilea schelet P2 inferior stâng).

Talia s-a putut aprecia doar pentru primul schelet. Valorile medii, de 564,27 mm. (*Koudelka*) și 569, 62 mm. (*Harcourt*) indică un individ de talie medie și moderat de robust ($Idf = 7, 05$). Puternica fragmentare a oaselor prezente pe de o parte și absența unor importante oase din cel de al doilea schelet pe de altă parte, face imposibil calculul taliei acestui individ. Acesta pare totuși să fi fost ceva mai masiv decât primul individ (tabel 3).

11. Groapa nr. 40

Groapă de formă circulară; pe fund s-a găsit un strat subțire de cenușă și cărbune. La 0,70 m. era depus un schelet întreg de câine culcat pe partea stângă, cu capul adus pe spinare. Câinele atinsese vârsta de adult în momentul sacrificării, era de talie (tabel 3) medie (spre limita superioară), de 581, 52 mm. (*Koudelka*) și 592, 45 mm. (*Harcourt*) și robustețe medie ($Idf = 7,33$).

12. Groapa nr. 53

În această groapă au fost găsite fragmente osoase de iepure (*Lepus europaeus*). Sunt prezente numai câteva oase lungi (humerus stâng, femur stâng și femur drept + 4 fragmente diafizare de os lung nedeterminate ca parte anatomică) și 2 fragmente de coxal stâng. Capul femurului drept este detașat și neosificat, prin urmare aceste oase provin de la un tânăr.

13. Groapa nr. 66

Au fost descoperite un fragment bazal de corn, nemăsurabil și neidentificabil ca tip morfologic și 4 molari superiori izolați.

14. Groapa nr. 67

La adâncimea de 0,80 m. pe marginea sudică a gropii de formă circulară, au fost găsite resturile scheletice ale unui câine adult. Singurele oase lungi și măsurabile (tabel 3) din cele care nouă ne-au parvenit, sunt femurele (drept și stâng).

15. Groapa nr. 73

Groapă de formă ovală, avea fundul acoperit de un strat superficial de arsuri și cenușă. peste stratul de arsură, pe marginea gropii erau așezate lespezi de piatră dispuse în cerc. La 0,30 m., pe marginea estică a gropii s-a găsit un schelet de câine culcat pe partea stângă. Craniul este puternic fragmentat, singura porțiune măsurabilă fiind mandibula stângă (tabel 3). Din scheletul centurilor singurul os prezent în materialul ajuns în posesia noastră este scapula dreaptă, iar din scheletul membrelor propriu-zise sunt prezente humerusul (stâng), radiusul (stâng și drept), cubitusul (stâng), femurul (stâng și drept), tibia (stângă și dreaptă), calcaneul (drept), 5 metapodii și o falangă proximală. Animalul era adult, de talie medie, 542,39 (*Koudelka*) și 552,95 (*Harcourt*) și gracilizare redusă spre medie (media Idf = 6,5).

16. Groapa nr. 74

Groapă nesemnificativă din punct de vedere osteologic, din interiorul ei provenind un fragment diafizar de humerus ce aparține unui bovidu.

17. Groapa nr. 77

De asemenea este slab reprezentată, în groapă găsindu-se 2 dinți (un incisiv și un canin, ambii superiori) de suin (după mărime par să provină de la specia domestică).

18. Groapa nr. 93

Din această groapă provine un singur fragment distal dintr-un humerus de cerb (lț.ep.dist. = 72,3 mm.; DAP dist. = 70,5 mm.; lț.trohlee = 64,5 mm.).

19. Groapa nr. 95

Este reprezentată, de asemenea, printr-un singur fragment (de cavitate acetabulară) dintr-un coxal de cerb.

20. Groapa nr. 100

Și în această groapă este prezent cerbul printr-un fragment distal de femur stâng (DAP dist. = 96,3 mm.). Pe fundul gropii circulare era așezat un schelet de câine culcat pe partea dreaptă. Valorile dimensionale (tabel 3) și calculul taliei, de 532,6 mm. (*Koudelka*) și 542,01 mm. (*Harcourt*) și a Idf de 6,49, posibile numai după cele două tibii (stângă și dreaptă), indică un animal adult de talie medie, destul de gracil.

21. Groapa nr. 129

De formă circulară; avea deșus la adâncimea de 0,70 m. un schelet de câine culcat pe partea dreaptă, cu capul spre nord. Suntem de părere că scheletul era deșus incomplet deoarece ne-au parvenit doar câteva oase: mandibula (dreaptă și stângă), maxilar (drept), humerus (stâng și drept) și tibie (stângă și dreaptă). Alături de acestea erau și fragmente craniale, vertebrale și fragmente diafizare de oase lungi neidentificate ca parte anatomică. Nici un os nu a oferit posibilitatea calculării taliei animalului, care atinsese la moarte faza de adult. Cele câteva valori dimensionale pe care le-am putut lua indică un individ ce se încadrează în limitele boimetrice ale câinilor din așezare.

Din aceeași groapă mai provin și 2 fragmente mandibulare (drept și stâng) și 1 molar superior de bovidu (tabel 2).

22. Groapa nr. 138

Este bine reprezentată prin trei specii de mamifere. De la un individ de *Bos taurus* (bovidu) s-au identificat un metacarp stâng (neepifizat distal), o falangă proximală (epifizată), un calcaneu (neosificat), o mandibulă dreaptă cu premolarii 2 și 3 definitivi neerupți, 2 molari maxilari și 2 molari mandibulari izolați. Vârsta aproximativă a animalului în momentul sacrificării lui era cuprinsă între 18 și 24 de luni.

Au fost găsiți și 3 molari superiori stângi (M1, M2, M3) și 2 molari inferori dreپți (M2, M3) de la un ovicaprin adult. (M3 uzați.)

Cea de-a treia specie, câinele, este reprezentată prin mai multe oase. Cu excepția mandibulelor, care sunt prezente pereche (partea dreaptă și partea stângă), scheletul postcefalic (cu excepția tibiei) este prezent doar prin părțile drepte (tabel 3), având loc, probabil, o depunere parțială și preferențial dreaptă intenționată. Gradul de osificare indică un animal de aproximativ 2 ani (limita de osificare proximală a tibiei este slab vizibilă).

Materialul osteologic de la Archiud este fără îndoială unul deosebit prin calitatea și cantitatea lui, care a ridicat unele probleme în ce privește interpretarea. Avem de-a face cu siguranță cu înhumarea rituală a câinelui. Acest lucru e dovedit în primul rând de contextul arheologic în care au fost descoperite scheletele de câini, în gropi amenajate, cu fundul acoperit de cenușă, cărbune și arsuri, dar și de faptul că în multe cazuri scheletele au fost depuse întregi. Deși materialul ce ne-a parvenit pentru studiu era cel mai adesea parțial, probabil că friabilitatea accentuată a împiedicat recoltarea sa completă.

Tabel nr. 3 Datele metrice ale câinelui (mm)

	G 28		G 34		G 39				G 40		G 67		G 73		G 100		G 129		G 138		
					Schelet 1		Schelet 2														
	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	stg.	dr.	
MANDIBULA												-	-								
lg. P1-M3	-	-	76,6	75,5	79	80,7	85	85	75	74,7	-	-	76	-	-	-	-	79	72,7	-	
lg. P1-P4	-	-	40,5	41,5	42	41,8	45	46,5	39,5	40	-	-	40,5	-	-	-	-	43	39,3	-	
lg. M1-M3	-	-	40	36,5	39,5	39	42,4	42	37,7	37,3	-	-	37	-	34,3	33,6	38	37	35	35	
lg. M1	-	-	21,2	20,5	23,5	23,2	25	25,5	23,5	22,5	-	-	21	-	20,5	20,2	21,5	21,3	20,3	19,8	
lț. M1	-	-	8,3	8	10	10,1	10,5	10,4	9,2	8,6	-	-	9	-	8,3	8,9	9,1	9,3	8,5	8	
SCAPULĂ																					
lg. proc. glenoid	-	-	-	-	31,4	-	-	-	-	-	-	-	-	30,2	30,5	-	-	-	-	-	-
lg. cav. glenoidă	-	-	-	-	28	-	-	29,5	-	-	-	-	-	23	25,5	27,7	-	-	-	-	-
lț. cav. glenoidă	-	-	-	-	16	-	-	20,5	-	-	-	-	-	16	19	17,5	-	-	-	-	-
lț. min. col	-	-	-	-	-	-	-	32	-	-	-	-	-	-	26,2	26,5	-	-	-	-	-
HUMERUS																					
lg. max.	-	-	-	-	172,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
lț. ep. prox.	-	-	-	-	31,4	-	-	-	32	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DAP prox.	-	-	-	-	43,6	45	-	-	43,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
lț. min. diaf.	-	-	12,5	-	13,6	13,6	-	14,5	13,6	-	-	-	12	-	-	13,2	12,8	13,5	-	-	-
DAP diaf.	-	-	12,3	-	15	14,3	-	14	15,3	-	-	-	12,7	-	-	12,6	12,5	14,2	-	-	-
lț. ep. dist.	-	-	-	-	32	-	-	-	-	33,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DAP dist.	-	-	-	-	25	-	-	-	-	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Talia (Koudelka)	-	-	-	-	581,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Talia (Harcourt)	-	-	-	-	565,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
l diafizar	-	-	-	-	7,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CUBITUS																					
lg. olecranon	-	-	-	-	30	28,8	-	33	28,6	28,5	-	-	29	-	-	28	-	-	-	-	-
lț. min. olecranon	-	-	-	-	22	21,3	-	24,2	22,8	23	-	-	21,5	-	-	21,5	-	-	-	-	19,8
adânc. peste proc. anconeu	-	-	-	-	26,7	26	-	28,5	27	27,5	-	-	24,6	-	25,6	26	-	-	-	-	23,8
lț. proc. coronoid	-	-	-	-	-	-	-	17,7	17	17,2	-	-	16,3	-	16,8	-	-	-	-	-	15,3
RADIUS																					
lg. max.	-	-	-	-	170	-	-	-	-	176,2	-	-	166	-	-	-	-	-	-	-	-

l. ep. prox.	-	-	-	-	18	19,5	-	-	-	19	-	-	19	20,6	17	17,5	-	-	-	-
DAP prox.	-	-	-	-	13,3	12,8	-	-	-	13	-	-	12	12,4	12,6	11,3	-	-	-	-
l. min. diaf.	-	-	12	11,5	12,4	-	-	-	-	14,2	-	-	12,2	11,6	-	-	-	-	-	11,8
DAP diaf.	-	-	8,2	8	8,5	-	-	-	-	8,6	-	-	7,2	7,5	-	-	-	-	-	-
l. ep. dist.	-	-	22,4	19,5	23	23,5	-	-	-	25,5	-	-	23,2	-	23	22,4	-	-	-	-
DAP dist.	-	-	13	12,3	14	11,8	-	-	-	14	-	-	12,7	-	12,4	11,7	-	-	-	-
Talia (Koudelka)	-	-	-	-	547,4	-	-	-	-	567,3	-	-	534,5	-	-	-	-	-	-	-
Talia (Harcourt)	-	-	-	-	560,1	-	-	-	-	579,8	-	-	546,3	-	-	-	-	-	-	-
I diafizar	-	-	-	-	7,2	-	-	-	-	8,05	-	-	7,34	-	-	-	-	-	-	-
COXAL																				
lg. cav. acetab.	-	-	-	-	-	20,5	-	-	24	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FEMUR																				
lg. max.	-	-	-	-	187,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
l. ep. prox.	-	-	-	-	41,5	-	-	-	40,8	-	37,7	39,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Dap prox.	-	-	-	-	20	-	-	-	27,5	-	30	27	-	-	-	-	-	-	-	-
diam. cap femural	-	-	-	-	19	-	-	-	19,5	-	19,4	20	19,6	-	-	-	-	-	-	-
l. min. diaf.	10,1	-	11,6	-	13,8	14,2	-	-	14,5	14	13,6	14	12,6	12,4	-	12,8	-	-	-	-
DAP diaf.	9	-	13,4	-	13,5	13,4	-	-	14,2	14,8	14	14	12,8	13	-	11,8	-	-	-	-
l. ep. dist.	30,2	-	30,5	-	32,5	30,2	-	30	-	32,3	-	-	34	-	31,8	-	-	-	-	30,2
DAP dist.	21	-	29,3	-	36,6	35,5	-	35,2	-	34	-	-	31,8	-	34,3	-	-	-	-	29,7
Talia (Koudelka)	-	-	-	-	564,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Talia (Harcourt)	-	-	-	-	575,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I diafizar	-	-	-	-	7,36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TIBIA																				
lg. max.	130,3	-	-	184	193,7	192,8	-	-	204	-	-	-	187	187,2	182	182,8	-	-	-	-
l. ep. prox.	22	-	-	25,5	34	34,6	-	-	37,8	-	-	-	30,8	32,7	31,6	33,2	-	33,8	-	31,2
DAP prox.	21	-	-	33	37	37	-	-	37	-	-	-	35	-	34	31,6	-	37,4	-	33,7
l. min. diaf.	7,6	-	11,7	11,7	12,2	12,4	-	-	13,5	13,8	-	-	11,3	11,5	11,7	12	12,5	-	-	12,3
DAP diaf.	8,2	-	12,2	11,3	11,7	12,7	-	-	13	12,7	-	-	10,5	11	12,3	11,2	13,8	-	-	12
l. ep. dist.	14,7	-	16,4	21,7	22,5	24,3	-	-	23,7	24,6	-	-	21,8	22	21,2	22	-	-	20,5	23,1
DAP dist.	9,7	-	-	15	16,9	16,4	-	-	17	17,2	-	-	16	16,2	16,4	16,7	-	-	17,2	17,4
Talia (Koudelka)	380,4	-	-	537,2	565,6	562,9	-	-	595,6	-	-	-	546,1	546,6	531,4	533,7	-	-	-	-
Talia (Harcourt)	389,8	-	-	546,6	575	572,3	-	-	605,1	-	-	-	555,4	556	549,8	543,8	-	-	-	-
I diafizar	5,83	-	-	6,35	6,29	6,43	-	-	6,61	-	-	-	6,04	6,14	6,42	5,65	-	-	-	-

Sacrificii de animale și ofrande de carne se practicau din neolitic. Încă din cultura Criș, pe teritoriul Ungariei s-a descoperit un cerb înmormântat (*Ferenczi-Ferenczi 1964*, p. 54). Pe teritoriul țării noastre, din cultura Starčevo-Criș, este cunoscut mormântul 10 de la Gura Baciului care avea depusă ca ofradă de carne o porțiune din piciorul unui bovidu (*Lazarovici-Maxim 1995*, p. 39). În cazul celui mai vechi mormânt neolitic din România, descoperit de N. Vlăsa, caracterul de ofrandă al resturilor scheletice descoperite aici este pus sub semnul întrebării (*Necrasov 1964*, p. 33). Pe tot parcursul neoliticului, în epoca bronzului, la daci și la romani sunt întâlnite înhumările intenționate de animale. Un loc important în cadrul acestor înhumări îl deținea câinele. La geto-daci calul și câinele reprezintă peste 55% din totalul speciilor înhumate (*Sîrbu 1993*, p. 49). Romanii sacrificau primăvara căței pentru stimularea coacerii și rumenirii recoltelor (*Frazer 1980*, 3, p. 309). Contemporană cu așezarea de la Archiud este cea din nivelul VI de la Stolniceni – Rîmnicu Vîlcea, unde s-au descoperit 3 gropi rituale cu câini (*Udrescu 1992*, p. 267). Tot în secolul IV e.n. sunt atestate înhumări de câini în cadrul cultuii Sântana de Mureș – Cerneahov (*Bichir 1982*, p. 157).

Problema pe care ne-o punem este de ce și în așezarea de la Archiud, precum în multe alte așezări, animalul preferat sacrificiului este câinele. Să fie făcută această alegere după un criteriu economic sau din considerente de ordin sentimental? Pe de o parte câinele dă posibilitatea substituirii altor specii cu importanță economică (bovine, caprine, suine). Astfel “mentalitatea economică” prevalează asupra “mentalității spirituale” (*Udrescu-Dobre 1992*, p. 33). Această ipoteză însă, ar putea fi neacceptată, deoarece fiecare animal are atributele sale religioase, iar în cazul în care se dorea, se puteau depune numai părți din animale de talie mare (*Sîrbu 1993*, p. 52). Pe de altă parte câinele ar putea ilustra atașamentul față de stăpân, ar putea fi un însoțitor al defunctului dincolo de viața pământească. La geto-daci și dacii liberi din secolele II-IV e.n., câinelui I se acorda o atenție deosebită; era sacrificat în cinstea unei divinități sau pus în momânt pentru a servi de ghid pe “lumea cealaltă” (*Bichir 1982*, p. 158). Semnificația înhumărilor de câini ar putea fi mai bogată și diferită de la o perioadă la alta, de la o comunitate la alta.

Se observă heterogenitatea depunerilor în gropi. Astfel, majoritatea conțineau câini, fie ca specie singulară, fie în asociație cu alte specii (tabel 4). Două dintre gropile studiate conțineau depuneri ale unor alte animale. Astfel în groapa 11 s-au găsit resturile scheletice ale unei pisici, iar în groapa 53 fragmente osoase ale unui iepure. Multe gropi conțineau fragmente cu aspect de resturi menajere, provenite de la diverse specii. Numărul acestor fragmente este foarte redus, ele provin în majoritate de la bovine (gropile: 32, 36, 66, 74), dar și de la porc (gropile: 36, 77) și cerb (gropile: 93, 95). Observăm predominanța speciilor domestice în întreg materialul studiat. În tabelul 4 am notat cu A câinele prezent ca specie unică, cu B câinele prezent în asociație cu alte animale (bovin, porc, ovicaprine, cerb), cu C depunerea unor alte specii și cu D fragmentele cu aspect de resturi menajere.

Singurul mamifer sălbatic depus (parțial) este iepurele. Înhumarea animalelor sălbatice reprezenta probabil o manifestare rituală pentru înlăturarea pagubelor făcute turmelor sau semănăturilor. Depunerea aceluși animal, alături de vulpi sau alte animale de talie mică (preferabile unui cerb) ar putea fi o ilustrare a “mentalității economice”.

Heterogenitatea caracteristică gropilor o regăsim și în ceea ce privește mormintele. În mormântul 3 prezența celor 3 oase de oaie lângă craniul uman, alături de cuțitul de fier, ne face să credem că este vorba despre o ofrandă. Această ipoteză este confirmată de faptul că cele trei oase ale piciorului anterior stâng sunt în conexiune anatomică, provenind din porțiunea carnată a membrului; în plus, ofranda de carne provine de la un animal tânăr (sub 18 luni).

Tabel nr. 4 Distribuția materialului (a speciilor și grupelor de specii) pe complexe

	A	B	C	D
G 11			+	
G 24		+		
G 28	+			
G 32				+
G 34	+			

G 36				+
G 39	+			
G 40	+			
G 53			+	
G 66				+
G 67	+			
G 73	+			
G 74				+
G 77				+
G 93				+
G 95				+
G 100		+		
G 129		+		
G 138		+		

Avem rezerve în legătură cu semnificația mandibulei de bovidu descoperită lângă craniul uman din mormântul 4. Deși mai există depuneri de mandibule ca ofrandă lângă craniu, spre exemplu, cele 2 mandibule de porc din groapa 9 de la Orlea (*Comșa 1972*, p. 72; *Sîrbu 1993*, p. 97), totuși starea fragmentară și lipsa dinților (care e posibil să-i fi căzut înaintea morții) ne fac să credem într-o apariție accidentală a acestui os, punând la îndoială caracterul de ofrandă.

Mormintele 9 și 57 se caracterizează prin depunerea câte unui schelet de câine în fiecare. În primul există o suprapunere de trei schelete umane (bărbat, femeie și copil), câinele fiind culcat la picioarelor primelor două schelete, iar în cel de-al doilea mormânt, animalul era depus lângă cadavrul unui copil. Ambele animale depășiseră la moarte 18 luni, iar depunerea lor este probabil rezultatul atașamentului față de familie (?) și respectiv față de copil.

Valorile medii ale taliilor (*Driesch-Boessneck 1974*, p. 343) câinilor descoperți în morminte și gropi (tabel 5) indică indivizi de mărimi medii în majoritate (după *Koudelka*, 1885), cuprinse între 532,6 mm. și 587, 11 mm. sau mărimi medii – supramedii (după *Harcourt*, 1974) cuprinse între 542, 01 mm. și 599, 56 mm. excepții fac câinele din groapa 28, de talie mică (spre limita superioară a valorilor pentru talie mică) și câinele din mormântul 57, de talie mare (spre limita inferioară a valorilor pentru talie mare).

Tabel nr. 5 Valorile medii (mm.) ale taliei câinilor (calculate după *Koudelka* și după *Harcourt*) descoperiți în morminte și gropi

	M 9	M 57	G 28	G 34	G 39	G 40	G 73	G 100
T (K)	587,1	614,1	380,4	535,2	564,2	581,5	542,3	532,6
T (H)	599,5	613,9	389,8	546,6	569,6	592,4	552,9	542

Nu se constată o preferință pentru modul de culcare a animalului (pe dreapta sau pe stânga), în schimb se observă o preferință pentru înhumarea animalelor adulte sau subadulte (*Silver 1963*, p. 252-253) – un singur individ nu atinsese vârsta de 8 luni în momentul sacrificării – și cu gracilitate medie sau redusă spre medie. Pe nici unul din oase nu se observă urme de ardere sau urme de intervenție antropică cu obiecte tăioase.

Manifestări de cult legate de animale s-au păstrat până în secolul al XIX-lea, în gospodăriile țărănești fiind folosite craniile de animale pentru apărarea turmelor domestice de prădători, pentru a opri bolile să atingă vitele, pentru apărarea recoltelor și pentru a împiedica moartea oamenilor bolnavi (*Udrescu 1992*, p. 268).

Și în prezent există manifestări primitive de cult cu sacrificii de animale: membrii unui trib din Africa Centralăucid un miel în diverse ocazii, calmucii omoară un berbec pentru ispășire, unii indieni din America de Nord evită sfârâmarea oaselor animalelor pe care le-au consumat datorită credinței în reînvierea animalelor și din teama de a nu speria pe ceilalți indivizi din aceeași specie, altfel distrugerea oaselor ar micșora cantitatea de vânat în viitor (*Frazer 1980*, 4, p. 131-132, 141-143). Astfel, în mentalitatea primitivă a vânătorilor și crescătorilor de animale, animalul era și este tratat cu mult respect chiar și în prezent: “în mentalitatea primitivă a lor era important ca animalul omorât să poată re trăi sub aceeași formă, iar pe de altă parte să poată fi atras spre vânător prin valoarea magică a unei imagini fidele” (*Gramatopol 1982*, p. 35).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bichir 1982 = Gh. Bichir, *Manifestări de caracter magic și de cult la geto-dacii din Muntenia din secolele II-IV e.n.*, în *Thraco-Dacica*, III, 1982, p. 153-159.

Comșa 1972 = E. Comșa, *Contribuție la riturile din secolele II-I î.e.n., din sud-estul Olteniei (mormintele de la Orlea)*, în *Apulum*, X, 1972, p. 65-78.

Driesch – Boessneck 1974 = Angela von den Driesch, J. Boessneck, *Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechnung aus Längenmaßen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen*, în *BLV – Verlagsgesellschaft München* 40, 22, 4, 1974, p. 325-348.

Ferenczi-Ferenczi 1974 = G. Ferenczi, Șt. Ferenczi, *Săpăturile de salvare de la Doboșeni (1955-1956)*, în *ActaMN*, 1, 1964, p. 39-66.

Frazer 1980 = J. G. Frazer, *Creanga de aur*, 1-5, 1980, București.

Gramatopol 1982 = M. Gramatopol, *Artă și arheologie dacică și romană*, 1982, București.

Lazarovici – Maxim 1995 = Gh. Laharovic, Zoia Maxim, *Gura Baciului. Monografie*

arheologică, 1995, Cluj-Napoca.

Necrasov 1964 = Olga Necrasov, *Studiul osemintelor umane și ale resturilor de paleofaună descoperite în mormântul neolitic de la Cluj – “Gura Baciului” datând din cultura Criș*, în *Apulum*, V, 1964, p. 19-34.

Protase 1971 = D. Protase, *Riturile funereare la daci și daco-romani*, 1971, București.

Silver 1963 = I. A. Silver, *The Ageing of Domestic Animals*, în *Science in Archaeologie*, 1963, p. 250-268.

Sârbu 1993 = V. Sârbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, 1993, Galați.

Udrescu 1992 = M. Șt. Udrescu, *Unele date despre “mentalitatea rituală” în secolele III-IV e.n.; gropile rituale cu câini de la Stolniceni – Râmnicu-Vâlcea*, în *Istros*, VI, 1992, p. 267-270.

Udrescu – Dobre 1992 = M. Șt. Udrescu, Elena Dobre, *Gropile rituale cu animale de la Căscioarele (Jud. Călărași): date zooarheologice*, în *Istros*, VI, 1992, p. 31-36.